

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye’de Köy Sosyolojisi Araştırmaları ile Köy Enstitüleri Fikrinin İlişkisel İncelenmesi

Relational Examination of Rural Sociology Research and the Idea of Village Institutes in Turkey

İlyas Sucu^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 55139, Samsun/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0506-5690

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Eylül 2020
Düzeltilme tarihi: 17 Ekim 2020
Kabul tarihi: 28 Ekim 2020

Anahtar Kelimeler:

Köy Enstitüleri
Köy sosyolojisi
Toplumsal değişim

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 September 2020
Received in revised form 17 October 2020
Accepted 28 Ekim 2020

Keywords:

Village Institutes
Rural sociology
Social change

ÖZ

Köy Enstitüleri'nin kuruluş tartışmalarından kapatılmasına kadar devam eden süreçte Türk sosyolojinde yapılan üç farklı köy araştırma türü vardır. Bunlar Sosyal Bilim Ekolü'nün monografik köy araştırmaları (1936-1952); Mümtaz Turhan'ın köy araştırması (1936-1948) ile Niyazi Berkes ve Behice Boran'ın köy araştırmalarıdır (1939-1942). İlki, bireyci bir toplum yapısını hedefleyen ve bu amaçla kişisel girişkenliği esas alan bir toplumsal değişim önermektedir. İkincisi, toplumsal değişimde zihniyet unsurlarını öne çıkarmakta ve sentezci bir anlayışla köye ve köylü eğitimine yaklaşmaktadır. Üçüncüsü ise köyde altyapısal/teknolojik bir değişimi incelemekte ve bu sürecin doğal sonucu olarak toplumsal değişimi öngörmektedir. Bu çalışmada enstitülerin hedeflediği toplumsal değişimle sosyolojideki köy araştırmalarının sonuçları arasındaki ilişki incelenmiştir. Sosyo-kültürel kurum inşasında toplumsal yapı araştırmalarının önemi, Köy Enstitüleri deneyimiyle açığa çıkarılmıştır.

ABSTRACT

There are three different types of village research conducted in Turkish sociology in the process from the founding discussions of the Village Institutes to their closure. These, monographic village research of Social Science School (1936-1952), village research of Mümtaz Turhan (1936-1948) between village researchs of Niyazi Berkes and Behice Boran (1939 -1942). The first, proposes a social change aimed at an individualistic society and based on personal assertiveness. The second one emphasizes the elements of mentality in social change and approaches to village and peasant education with a synthesisist approach. The third one it prioritizes an infrastructural/technological change in the village and predicts social change as a natural result of this process. In this study, the relationship between the social change targeted by institutes and the results of village studies in sociology was examined. The importance of social structure research in socio-cultural institution building has been revealed by the experience of Village Institutes.

1. Giriş: Cumhuriyet Döneminde Köye Yönelik İlginin Kaynakları

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ülkemizde, köy ve köycülük önemli bir ilgi alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilginin başlangıcı II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası dönem olmakla birlikte bu dönemdeki ilgi oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Aslında 1858'de *Arazi Kanunu* yürürlüğe girmiş ve kanunla birlikte devletin köylüyle ve toprakla olan mevcut ilişki biçimi tümüyle tadil edilmişti. Fakat bu oldukça önemli değişiklik, devletin batılılaşma tercihine ve biçimine koşut olarak köyden/köylüden başlayan bir değişim talebinin sonucu

değildir. Bizzat yönetici kadroların kararıyla biçimlenen bir düzenlemedir. Bu düzenleme ancak batılılaşmanın “devleti yıkılmaktan kurtarmak ve kalkındırmak” adına zorunlu bir tercih olarak ortaya koyulduğu siyasal tercih sürecinde anlam kazanabilir. Devlet düzeyinde köye ve toprak sistemine dair bu ilgi ve düzenlemeler, düşünsel alanda sınırlı bir ilgi uyandırmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde bazı değerler¹ ile edebiyattaki bazı örnekler

¹ II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan *Yeni Mektep* mecmuası, maarifle ilgili çeşitli kurumlarda idarecilik yapmış Ethem Nejat'ın ilgisi (Kafadar, 2012: 369) ve Ahmet Rıza'nın gençliğinde kendisini derin düşüncelere sevk ettiğini söylediği Anadolu köyleri (Mardin, 2008: 178), bu değerlerden bazılarıdır.

*Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: ilyas.sucu@omu.edu.tr

dışında meselenin gerek fikri düzlemde ele alınıp tartışıldığı gerekse de köylünün toplumsal bir değişim talebinin aktörü olduğu bir ortam söz konusu değildir.

Ertürk'ün bildirdiği üzere (1997: 25) Batı'da başlayan köy tartışmalarına ilgi göstermemiş olmamıza, Batı'dan yapılan köy temalı aktarmaların da yankı uyandırmamış olmasına karşılık, Batılıların Türk köyüne, onun kimi yanlarına dikkat çektikleri bilinmektedir. Fakat bu çabaların Osmanlı düşün dünyasında çok az yazar tarafından ilgi görmesi, köye ilginin Osmanlı'da yaygınlaştırılmak istenmesine karşılık etkili olamadığını bize göstermektedir. Buna rağmen devlet, geleneksel siyasetini terk edip Batıcı seçimi yaptığında ilk köklü düzenlemeyi köyle ilişkisinde gerçekleştirmiş, yeni girdiği ilişkilerden geri dönmeyi önlemek, toplumla eski bağlarını ve ilişkilerini tasfiye etmek için, Batı ile ilişkiden elde edeceği imkânlarla karşılık köyle ilişkisini kökten değiştirmiştir.

Köye dönük ilgi ve köye yönelme, ya da diğer bir deyişle devletin Batılaştırma seçiminin bir sonucu olarak köyle ilişkinin kökten değişimi, Cumhuriyet'in ilanı sonrası belirgin bir siyasete dönüşmüştür. Bu dönemde de Cumhuriyet öncesi dönemde olduğu gibi köye ilginin kökeninde köy ve köylüden kaynaklı, yani köylünün talepleri üzerine kurulu bir siyasetten ziyade devletin politik tercihi söz konusu olmuştur. *Köy Kanunu* ve *Köy Eğitimi Yasası*'nın çıkarılması ile *Aşar Vergisi*'nin kaldırılması gibi yasal düzenlemeler; örnek çiftlik uygulamalarının başlaması, *Ziraat Bankası*'nın kurulması, şeker fabrikalarının açılması gibi tarımda iktisadi kalkınma hamleleri; köy eğitmen kursları, ziraat mektepleri ile köy ilkokullarının açılması gibi eğitimsel/kültürel politikalar, tam da Cumhuriyet'in hemen ertesinde 1924 itibarıyla başlatılan ve 1930'a kadarki köy politikalarına örnektir. Cumhuriyet sonrası köye dönük ilginin edebi/düşünsel alandaki izleri ise büyük oranda 1930 sonrasında izlenebilmektedir.²

Köye yönelik bu ilgi iki temel gerekçe üzerinden açıklanabilir. İlki köyün yeni kurulan devletin varlığını sürdürebilmesinin kaynağı ya da diğer bir ifadeyle ülkenin tek refah üretici kaynağı olmasıdır. Şöyle ki, 1927 nüfus verilerine göre ülke nüfusu 13,7 milyondur. Bu nüfusun %75,8'i ise köylerde ikamet etmektedir. Nüfusun köy-kent dağılım oranı, 1950 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir. 1950 nüfus sayımında ülke nüfusu 18,8 milyon olarak tespit edilmişken bu nüfusun %75'inin hâlâ köylü nüfusu olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır (Tekeli & Gülöksüz, 1985: 1232).³ Ülke nüfusunun dörtte üçünün köylü nüfusu olmasının yanı sıra bir diğer husus da ülke ekonomik göstergelerindeki tarım ağırlığıdır. 1935 verilerine göre faal nüfusta tarımsal nüfusun oranı %80, 1925-1944 yılları arasında gayri safi yurtiçi hâsılda tarımsal gelirin oranı %46,5 ve 1925-1940 yılları arasında ihracatta tarım ürünlerinin payı %87'dir (Kazgan, 1985: 2413). İstihdam oranları da bu şekildedir. Mesela 1923'de tarımdaki istihdam, tüm istihdamın %90'ını oluşturmaktadır. Bu oran 1950'de ancak %84'e gerileyebilmiştir (Yıldırım, 2019: 224). Köylü ve zirai sektörün bu şekilde yeni devletin temel zenginlik kaynağı olduğunun mottosu ise "köylü milletin

efendisidir" sözüdür.⁴ Atatürk'e ait olan bu sözün formülasyonunu ise Şükrü Kaya yapmıştır: "Köy, nüfusumuzun %70'ini içinde yaşatan en tabii ve en esaslı müessese; köy, bütün gıda ve hammaddelerin kaynağı; köy, en büyük ihracatçı; köy, en büyük ve sağlam müşteri; köy, ordumuzun temeli; köy, kısaca Türkiye'dir" (Ertürk, 1997: 70). Köyün zenginliği toplumun zenginliği olarak tanımlanmıştır. Köyün zenginlik kaynağı olarak görülmesiyle birlikte bir "köycülük davası"nın başladığı görülmektedir.

Bu noktanın devamında köye ilginin ikinci gerekçesine geçilebilir. Cumhuriyet sonrası –özellikle de 1930 sonrası– köye yönelik ilginin ikinci gerekçesi ideolojiktir. Bilindiği üzere gerek Meşrutiyet gerekse Cumhuriyet döneminin kurucu ideologu Ziya Gökalp, Meşrutiyet döneminde kaleme aldığı ve 1924'e kadar ısrarla vurguladığı *Türkleşmek*, *İslamlaşmak*, *Muasırlaşmak* sentezi çerçevesinde Osmanlı/Türk modernleşmesini ele almaktaydı. Fakat Halifelik'in ilgası ve birlikte yapılan bazı dini düzenlemelerle birlikte Gökalpçi sentez hem İslamcılığı sentezden düşürmüş hem de yeni rejimi öne çekerken Osmanlılığı geriye itmiştir. Gökalp'm ulusal bilinci oluşturma çabasında Orta Asya Türklerine kadar giderken, Osmanlı bakiyesi üzerine kurulu Türkiye Cumhuriyeti'nden Osmanlı'yı olabildiğince uzaklaştırması bu sebeplerdir.⁵ İslamcılığın sistemden nakıs bırakılması ve devletin kurtarılması sonrasında toplumun bir erek etrafında birleşmesini sağlayacak temel öğe arayışı, milliyetçilik⁶ fikrinin öne çıkarılmasına yol açmıştır.

Cumhuriyet dönemi köy tartışmaları bir yandan köy/toplum kalkınmasıyla ilgiliyse de diğer taraftan da yeni rejimin meşruiyet sorunlarıyla alakalıdır. Türkiye Cumhuriyeti, Tanzimat'la başlayan Osmanlı modernleşmesinde en önemli merhaledir. Bu yeni siyasetle birlikte imparatorluktan vazgeçilmiş, Batı içi çatışmalarda taraf olmaktan çıkmış ve artık Batı'nın verdiği yeni biçim kabul edilmiştir. İslamcılığın nakıs bırakıldığı bu yeni siyaset, Batıcılık ve Milliyetçilik sacayakları üzerinden yürütülmüştür. Varlık ve beka sorunu bu yeni siyasetle çözüme kavuşturulan devlet için bu yeni siyaseti savunmak ve meşruiyetini sağlamak en önemli ve öncelikli görevdir. Tüm modernleşme sürecinde motor gücü temsil eden devlet, bu yeni siyasette de başrolde. Fakat imparatorluğun bakiyesi üzerinde bir devlet kurulduğu gerçeği de mevcuttur. Yeni siyasetin savunulması ise bu şartlarda ancak eskinin tasfiyesiyle, onun sövgüsünü yapmakla mümkün olacaktır. Gökalp'm Kültür-Medeniyet Tezi, 1930'lu yıllarda ortaya atılan Güneş-Dil Teorisi, Anadolu Uygarlıkları gibi tezlerin amacı, Osmanlı'dan

⁴ "Türkiye'nin sahibi ve efendisi, kimdir? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin sahib-i hakikisi ve efendisi, hakiki müstahsil [üretici] olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür. Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin siyaset-i iktisadiyesi bu gaye-i asliyeyi istihale [elde etmeye] matuftur [yönelmiştir]" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 239).

⁵ *Türkçülüğün Esasları*'nda (2008) bu tespiti haklı çıkaracak birçok pasaja rastlamak mümkündür. Örneğin bu kitabın *Milli Kültür ve Medeniyet* bölümündeki (s. 28-40) pasajlara bakılabilir.

⁶ Tek Parti döneminde yaygın bir kullanıma sahip olan ulus ve ulusçuluk, millet ve milliyetçilik kavramları yerine bilinçli bir tercih olarak kullanılmıştır. Millet kavramının uzunca bir zaman din ve mezhep etrafında bir araya gelen insanları tanımlamış olması, yani milletin hâlâ din ile ikame edilmiş bir toplumu çağrıştırıyor olması, tercih edilmemesinde önemli bir faktördür.

² Köye dönük ilginin edebi/düşünsel alandaki izlerini görmek için bkz. Ertürk, 1997.

³ Köy-kent nüfus oranını 1927'den 1950'ye değin neredeyse aynı oranda seyretmiş olması, modernleşmenin tek parti dönemindeki biçimini anlamak açısından dikkat çekicidir.

vazgeçildiğinin ya da ondan ayrıklığın ifadesinden başka bir şey değildir. Fakat sadece sövgü yeterli değildir; bir de yeni siyaset içerisinde, Yeni Türkiye’de, bir toplumsal taban ihtiyacı vardır. İşte bu köydür, köylüdür. Yeni siyasete uygun bireylerin yetiştirilmesi ihtiyacını işte bu pak/temiz/arı Türk olan, “köylü” sağlayacaktır (Sucu, 2018: 197-8).

Ali Süreyya “Cumhuriyet, kırk bin Türk köyünü birer yoksulluk ocağı halinde buldu” derken, Nusret Kemal, “Osmanlı’nın yıkıntısından enkaz bir köy ile bütün ekonomik varlığı sömürülmüş köylü” kalmıştı demektedir. İsmail Hakkı Tonguç imparatorluk için “...köyler yıkık, memleket ıssızlaşmış, hayat sönmüştür” (Ertürk, 1997: 50-51) ifadesini kullanırken; köycülük davasına sosyolojik bir perspektiften yaklaşan Selahaddin Demirkan (1958: 4) ise “köylüler Türk’tür ve Türk devletinin en aşağı tabakasıdır. Osmanlı olanlar Türklerden üstündür. Böyle bir köylü ve Türk anlayışı Meşrutiyet ve hatta Cumhuriyet devrine kadar sürmüştür” diyerek yeni siyasetin bir anlamda yeni hayat önerisini temellendirmeye çabalamaktadırlar. Bu çerçeveden köy tartışmalarına yeniden bakıldığında; köy/toplum kalkınması dışında köyün/köylünün yeni rejime bir toplumsal zemin sağlama ve böylece yeni rejimin olabilecek meşruiyet sorunlarını giderme çabası olarak ele alındığı aşikârdır.

Osmanlılık ile Yeni Türkiye’yi birbirine zıt toplumsal yapılar olarak göstermek, Osmanlı’nın zararının köyde aranması, toplumsal anlamda en çok tahribatın köylerde yapıldığını söylemek ve yine tüm bunlara ek olarak köylüyle Türk’ü eş tutarak Osmanlı’nın köylüyle birlikte Türklüğü geriye ittiği, Türklüğü değil Osmanlılığı öne çıkardığı iddiaları dönemin en çok tartışılan konularındandır. Köylüyü, Türk’ün aslı/safı, köyü de Türklere hakiki yuva olarak ele almanın; Türk medeniyetinin izlerinin ancak köylerde olduğu ve oralarda aranması gerektiğinin; Türk ailesinin sadece köylerde devam ettiğini söylemenin ve yine İslamiyet’in etkisinin köylere az sirayet etmiş olduğunu tartışmanın (Ertürk, 1997: 45-54) gerekçeleri tabii ki vardır ancak şunlar olabilir: Bu tartışmalardaki en önemli vurgu Türklük meselesidir. İmparatorluğun Osmanlılığına karşı yeni siyaset, Türklüğü ön plana çıkarmıştır. Bu, ulusal bir toplum yapılanması için kaçınılmaz görünmüştür. Osmanlı’nın siyaseten tasfiyesi, onun kültürel olarak da tasfiyesini zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı öncesi Türk’le, Türk yaşamıyla/inancıyla bağ kurulmak istenmiştir. Burada yeni devletin laik karakteri ve bu konudaki meşruiyet arayışları da etkili olmuştur. Dönemin siyasi kadroları ve aydınları ancak bu şekilde, yani Osmanlı eleştirisi üzerinden Batıcı/Milliyetçi/Laik karakterli bir ulusal devletin varlığını sürdürebileceği tezi üzerinden hareket etmişler ve köyü/köylüyü bu bakış açısından ele alıp değerlendirmişlerdir (Sucu, 2018: 199-200).

Köye yönelik ilginin ideolojik kökeninin bir diğer yüzü ise “köylü toplumu” ya da “tarım toplumu” tanımlamasının siyasi bir yönüdür ki o da şudur: İlk olarak köylülük ya da köycülük Karaömerlioğlu’nun (2009: 285) işaret ettiği gibi 20. yüzyıldaki birçok büyük toplumsal devrimin itici gücü olmuştur. Bu güç aynı zamanda Türkiye gibi siyasal iktidarını yeni tesis etmiş ülkeler için ayrıca sosyalist merkezli ideoloji ve hareketler için de bir panzehirdir. Dolayısıyla köycülük tarım ağırlıklı bir kalkınma ve

modernleşmenin yanı sıra aynı zamanda bu kalkınma ve modernleşmenin ideolojik zeminidir. İlkiyle ilişkili ve ikinci olarak ise bir dünya siyaseti yürütücüsü olan Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışıyla birlikte Batı ile kurulan yeni ilişkide yeni devletin yöneticileri, Osmanlılık siyasetinden vazgeçtiği ölçüde modern medeniyetin temsilcisi Batıyla bir ilişki, daha doğru bir deyişle çatışmazlık üzerine bir ilişki kurulabileceği üzerinde hemfikirlerdir. Bu, yeni devletin bir anlamda varlık ve bekasıyla da çok yakından ilgilidir. Dolayısıyla kurulacak yeni ilişki ancak “üretim ilişkisi” olabilir. Diğer bir deyişle bu üretim ilişkisi endüstriyel üretime ilişkin bir ilişki olamayacağına göre ancak tarımsal üretime dair bir ilişki olabilir.⁷

Son olarak, Cumhuriyet dönemi köycülüğünü, halkçılığın, köye ve köy sorunlarına yönelen bir tür olarak tanımlayan bir bakış açısından da bahsedilebilir (Tütengil, 1999: 199). Yusuf Akçura’nın “halk” sözcüğünden “köylülükte yaşayan az toprak sahibi yahut büsbütün topraksız rençberler” ve “şehirlerde ufak esnaf ve gündelikçi ameleler, ırgatlar”ın anlaşılması gerektiğine dair vurgusu (Çetin, 1999: 213), halkçılık-köycülük ilişkisini görmemize yardımcı olacaktır.

2. Toplumsal Dönüşümün Bir Aracı Olarak Köy Enstitüleri⁸

Köyde istendik bir toplumsal dönüşümün ancak eğitim aracılığıyla mümkün olabileceği ise aşikârdır. Diğer bir deyişle eğitim ve eğitim kurumları olmaksızın köyün/köylünün hem ülke kalkınmasının hem de yeni rejimin ulusçu ideolojisinin temeli olması mümkün görünmemektedir.⁹ Bu anlamıyla *Köy Enstitüleri*, Kirby’in (2018: 20) ifadesiyle eğitimi Türk toplumunun çağdaş bir toplum durumuna getirilmesinde bir kaldıraç olarak kullanma yolunda, II. Mahmud döneminde başlamış olan deneylerin art arda gelen başarısızlıklarından elde edilen deneyimlerden sonra bulunmuş olan çıkar yoldur.

Köy Enstitüleri, Cumhuriyet rejiminin köy yaklaşımının, romantik veya halkevi/halkodası köycülüğü olarak tanımlanabilecek köye yönelme hareketlerinin yeni bir aşamasıdır. Şöyle ki romantik ya da halkevi/halkodası köycülüğü, Tütengil’in (1999: 208) ifadesiyle “[b]ütün iyi niyetine rağmen, köye dışarıdan bakan, nutukçu ve öğütçü olmaktan kendini kurtaramayan gel-geç köycülük hareketi”dir ve “aydınların köyde yaptıkları piknik gezintileri halini alarak tavsamıştır”. Gerçekten köyle ilgilenen yazarların hemen hiçbirinin tipik bir Türk köyünde bir gece bile geçirmeyi göze alacak kişiler olmadıkları; bu aydınların köye gitmeye karar verdikleri zaman da örneğin Ankara Halkevi’nin 1933 yılında düzenlediği köycülük gezisinde olduğu gibi, sanki yabancı turistler ya da Afrika’nın karanlık köşelerinde keşfe çıkan

⁷ Elinde kılıcıyla at üstündeki *savaşçı Türk* imgesi, yerini, başında kasketi elinde tarım aletiyle *çiğçi Türk* imgesine bırakmıştır. Bu değişim, üreticiyi koruyucu Sıpahtı tipolojisinin bizzat üretici/çiğçiye dönüşümü olarak da okunabilir. Böyle bir okuma biçimi ise daha ziyade Prens Sabahaddinci bir Sosyal Bilim’ in tarihe uygulanışdır.

⁸ Köy Enstitüleri ile ilgili olarak yazılmış literatür oldukça zengindir. Konuyla ilgili birçok akademik çalışma mevcut olduğu gibi bu ilgi ve çalışmalar günümüzde de devam etmektedir. Bu zengin literatürü takip etmekle birlikte tekrara düşmemek için enstitülerle ilgili birçok ayrıntıya değinilmemiştir.

⁹ Sadece eğitimle değil başka mekanizmalar da var elbette, çeşitli tarım ve ulaşım yatırımları gibi. Fakat eğitim olmaksızın sınıfsız/kaynaşmış bir ulus da (dolayısıyla ortak bir kimlik ve kültür de), iş ve amelden gelecek bir teşebbüs de akim kalacaktır.

gezginlermişçesine, köye gittikleri bilinmektedir. 1933'ten önce hemen hemen hiçbir aydın, yalnızca öğretmen okulu çıkışlılar değil, tarihçiler, coğrafyacılar, doktorlar, hatta ilköğretim müfettişleri; köy koşullarını doğrudan incelemeyi, çalışmalarını bir köy içinde yapmayı göze alacak aşamaya gelememiştir (Kirby, 2018: 90-91). Dolayısıyla aydınların kendi olanaksızlıklarının ve görüşlerinin, köy öğretmenlerinin köy ortamında yetişmiş öğrencilerden olması düşüncesinin doğuşuna neden olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

Halkevi deneyi, köycülük konusundaki yetersizliği açıkça ortaya koymuş, aydınların köy sorunları karşısında ne kadar gerçeklikten uzak olduklarını ve köy kalkınmasının başarılmasında ne kadar güvenilmez olduklarını göstermiştir. Kirby (2018: 99), Yakup Kadri'nin *Yaban* romanının en büyük hizmetinin, "kendî sözde değerleri, önyargıları, savları, beceriksizlikleri ve gerçeklerden habersizlikleri ile Türk aydınlarına Türkiye'nin asıl yabanlarının kendileri olduklarını" göstermesi olarak belirtir. Gerçekten de *Yaban*'la birlikte Türk aydınları, köy ve köylüyle kendi aralarındaki uçurumun korkunç olduğunu fark etmişlerdir.¹⁰

Özetle; başlangıçta, köylüyü kentlerdeki halkevlerine ve oralarda verilen konferanslara, kültür çalışmalarına çekmeye girişilmiş, bunun olanaksızlığı görüldükçe de köylere gidilip oralarda toplumsal ve ekonomik konular ile sağlık ve benzeri konularda köylüye öğütler verilmesi yoluna dönülmüştür (Kirby, 2018: 104). Bunun ortaya çıkardığı "yaban" durumuyla birlikte yeni bir model arayışına girişilmiştir. Köy Enstitüleri yine bir kuruma dayanmakla birlikte Halkevi/Halkodası köycülüğünden farklı olarak köylü geçlerin alınıp, köy koşulları içinde uygulamalı eğitimden geçirilip tekrar köylere gönderildiği bir model olarak, Tonguç'un (2019: 96) ifadesiyle "köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi mihaniki bir surette (köy kalkınması) değil, manalı ve şuurlu bir şekilde, köyün içten canlandırılması" olarak tasarlanmıştır. "Köyü canlandırma meselesi" ise "her şeyden önce bu savaşta katılacak elemanı yetiştirme meselesidir" (2019: 539). Bu model, yalnızca köye öğretmen yetiştiren ve bu sayede ekonomik kalkınmayı hedefleyen bir kurum olarak değil aynı zamanda Türk devrimini halka benimsetmenin bir yolu olarak tasarlanmıştır. Bu açılardan enstitüyü, hem iş ve amelden gelen bir eğitim reformu, hem de ideolojik bir kurum olarak değerlendirmek mümkündür.

Enstitüler, 1935 yılı itibariyle gündem edilmiş, ilk etapta 1936'da Köy Öğretmen Okulları olarak denenmiş ve ardı sıra 1940 ve sonrasında da Köy Enstitüsü olarak Türkiye'nin tüm sahinde toplamda 21 bölgede

kurulmuştur.¹¹ Enstitüler, köy kalkınmasının merkezi olacak ve iş okulu esasına göre çalışacak, eğitim ile üretimi birleştirecek bir tarzda biçimlenmiştir. Mezunlar hem teknisyen hem öğretmen olacaklardır. 5 yıllık eğitimde 114 hafta kültür dersleri, 58 hafta ziraat, 58 hafta ise teknik dersler verilmektedir. Tasarıya göre 20 yıl içinde okulsuz köy kalmayacak ve Cumhuriyet rejiminin Türkiye'ye getirdiği yenilikler en uzaktaki yerleşim birimlerine kadar ulaştırılacaktır.

Bu yeni projenin temel aktörü ya da bu yeni projenin yürütücü kadroları bizzat köy çocuklarıdır. Amaç köyü dışarıdan değil, sürecin önemli mimarlarından olan İsmail Hakkı Tonguç'un ifadesiyle "içten canlandırmak"tır. Tonguç'a göre köy meselesi, köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere, köyün 'mihaniki bir surette' kalkınması değil, 'manalı ve şuurlu bir içten canlandırılmasıdır'. Bunun için ise "köy öğretmenin köyde kalması, köylü gibi çalışması, onlarla 'mukadderat birliği' yapması, köyde ev kurup oturması, aile kurması, sürekli olarak kendini yetiştirmesi" gereklidir (Tonguç, 2019: 96-97). Köyde yapılacak önemli işler vardır, bu işleri yürütecek olan enstitülerden mezun olacak bu köylü çocuklarıdır. Tonguç bu işleri şöyle sıralar: "a. Köylüyü, ... gıda, giyecek, mesken ve iş vasıtaları gibi ihtiyaçlarını normal biçimde temin edebilecek hale getirmek, b. Cumhuriyet'in yeni değerlerini köylü vatandaşlar arasına da yayarak onlara mâl etmek, c. Hukuki, mali ve ekonomik mahiyetteki bütün işleri, köyün bünyesine uygun bir hale getirmek, verimli kılmak, d. Köylüleri iyi bir üretici ve memleket sanayi için güvenilebilir birer tüketici haline getirmek ve onları uzun bir maziden sürükleyip getirdikleri olumsuz hayat görüşlerinden, ümmet devrinin aşladığı adetlerden kurtarmak, yeni hayatın çalışma koşullarına göre hareket edebilecek şekilde, yaşama heveslerini ve ihtiraslarını arttırmak" (Tonguç, 2019: 23).

Tonguç'un köyle ilgili öncelikli işleri izlendiğinde, girişte ifade ettiğimiz Cumhuriyet dönemi köy politikalarının iki temel amacı rahatlıkla açığa çıkarılabilir: Ekonomik kalkınma ve ulusal kültürün yaratımı. Dolayısıyla burada enstitüyü farklı kılan en önemli etken de değişimin taşıyıcı kadrolarıdır. Hatta Tütengil bununla ilgili olarak "bu yeni tasarı/kurum ve yaklaşım, köye bakışta yenilikler getirirse de (köylü aydın kuşağının yetişmesi gibi) her tek yanlı köyü kalkındırma çabası gibi, sadece eğitim yolu ile köyün kalkındırılması (canlandırılması) da, istenilen olumlu sonucu vermemiştir" diyerek, aslında temel farklılığın kadro olduğunu ifade etmiştir (Tütengil, 1999: 208-9).

¹⁰ "Onlar gibi olmak, onlar gibi giyinmek, onlar gibi yiyecek, onlar gibi oturup kalkmak, onların diliyle konuşmak... Haydi bunların hepsini yapayım. Fakat onlar gibi nasıl düşünebilirim? Nasıl onlar gibi hissedebilirim?" (Karaosmanoğlu, 2020: 68). "Bu vîran ve bu yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve bir posa halinde kanını toprak üstüne akıttıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksine hakını kendinde buluyorsun. Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı, aydınlatamadın. Bir vücudu vardı, besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı, işletemedin. O, katı toprakla göğün arasında bir yabancı ot gibi bitti. Şimdi elinde orak, buraya gelmişsin, ne ektin ki ne biçeceksin?" (Karaosmanoğlu, 2020: 111). *Yaban* romanından alıntılanan bu ifadelerle birlikte Yakup Kadri, aslında tüm köycülük söylemine rağmen politika üreticilerinin köyle olan münasebetlerinin ne kadar problemleri olduğunu roman diliyle ifade etmiştir.

¹¹ Köye öğretmen yetiştirerek toplum kalkınmasının köyden başlatılması yönündeki fikirlerin geçmişi, diğer birçok görüş ve düşünceler gibi, II. Meşrutiyet dönemine kadar gitmekle birlikte Enstitü fikrini ortaya çıkaran daha yakın tarihlî iki önemli uygulama vardır: İlki 1926'da Kayseri-Zincirli'de ve 1927'de Denizli'de açılan *Köy Muallim Mektebi*, ikincisi ise önce *Eğitmen Yetiştirme Kursları* ve ardından 1937'de İzmir-Kızıllıçlı ve Eskişehir-Çifteler'de açılan *Köy Eğitim Yurdu (Köy Öğretmen Okulu)* uygulamalarıdır. Köy Enstitüleri, bu iki kurumsal tecrübe üzerine inşa edilmiştir. Fakat aynı zamanda Köy Enstitüleri'nin bu kurumsal tecrübenin eğitim modeline ve amacına karşıt bir tarzda sürdürüldüğüne dair de ciddi tartışmalar vardır. Bu tartışmaların temelinde ise köye uygun öğretmen yetiştirme görüşünün dayandığı iki iş eğitimi yaklaşımının çatışması yer alır. Enstitülerin dayandığı temel felsefenin, Batı'da ortaya çıkan liberal nitelikteki *İş Okulu* akımı mı yoksa Tonguç'un eserlerinde görüldüğü üzere *Üretim Okulu* akımı mı olduğu hâlâ tartışmalıdır. Bu ideolojik farklılığa dair bir tartışma için bakınız: Kafadar, 2012: 369-381.

Enstitülerin ideolojik amacını açığa çıkarma konusunda bize en çok yardım edecek belgeler, enstitülerin kuruluş yönetmeliği ve Meclis konuşmalarıdır. Köy Enstitüleri Yönetmeliği'ne göre 1. "Öğrenciler Cumhuriyetçi ve milli duyguları tam olarak yetiştireceklerdir"; Enstitülerden mezun olunca 2. "Köy öğretmenleri, milli ülkü ve maksatları köyde gerçekleştirmeye hizmet edeceklerdir"; ve 3. "Köy öğretmenleri, muhtelif meslek ve zümrelerden teşekkül etmiş olan Türk milletini bir bütün sayacak, onun kalkınmasında, ilerlemesinde kültür adamı sıfatıyla çalışacaklardır" (Kaplan, 2002: 184).

Enstitüler aracılığıyla eğitime, "köylerin gelenekselliğe dayalı yaşam tarzının ortadan kaldırılması ve bu kırsal bölgelerde arzu edilen toplumsal değişim ve dönüşümün gerçekleştirilmesi için hayati bir araç" (Anık, 2006: 287) misyonu biçilmiş, köyleri okul/eğitimle buluşturma ve kısa vadede okuma-yazma oranının yükseltilmesi hedeflenmiştir.¹² Burada Kirby'in, enstitüleri sadece eğitimsel değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir hareket olarak görmesine değinilebilir. Kirby (2018: 340), Köy Enstitüleri'ne toplumsal bir hareket özelliğini veren nitelikleri: a. Yeni toplumsal değerlerin gelişmesi, b. Ulusal kültürün yaratılışı, c. Ekonomik yaşamın mesleklaşma ve uzmanlaşmaya doğru gelişmesi ve d. Ülke ekonomisinin verimliliğini artırma sorunu olarak sıralamıştır. Kirby, *Mesleklaşma, Ekonomik Yaşama Etki ve Doğrudan Doğruya Ekonomik Etki* başlıklarında enstitünün ülke ekonomisinin kalkınmasındaki rolüne çeşitli örnekler getirerek vurgu yapmış ve aslında onun şu ifadeleri enstitülerin öncelikle ulusal kültür yaratımına koşulluklarını özetlemektedir:

"Köy enstitüleri zamanında birçok girişim (konservatuar, klasiklerin çevirisi, halkevlerinin kültür ve sanat çalışmaları, çocuk ıslah evleri) kendi alanlarında Türk evriminin gelişmesine gerçekleşmesine doğru atılan adımlardır. Ne var ki, bunların hiçbiri Türk toplumunun şimdiye kadar el değmemiş taraflarına Köy enstitüleri ölçüsünde uzanamamıştır. (...) Köy enstitüleri ise bir kez çalışma yoluna girdikten sonra, çağdaş Türk tarihinde görülmemiş bir işi, Türk toplumunun büyük kitlesine Kemalist devrimin özlemlerine göre etki yapma işini, inanılmaz bir hızla gerçekleştirmeyi ve sonuçlar almayı başardı. Bu bakımdan eğitmen uygulaması ve enstitülerin bütünü yalnızca eğitimsel değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir hareket durumuna gelme özelliği taşır" (Kirby, 2018: 339).

Peki Köy Enstitüleri başarılı olmuş mudur? Soruyu her soranın ve cevabı her verenin politik duruş ve dünya görüşüne göre farklılaşmakla birlikte biz burada, enstitülerin gerek kuruluşunu gerekse de kısa süren serüvenini Türk sosyolojisiyle, özelde de Türk sosyolojisi içinde yapılmış köy sosyolojisi çalışmalarıyla ilişkilendirerek ele alacağız.

3. Köye Yönelik Sosyolojik İlgisi¹³

Türkiye'de 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren sosyoloji alanında yapılan köy/kırsal yapı çalışmaları önem kazanmaya başlamıştır. Prens Sabahaddin'in önemli bir ardılı olan ve birçok köy monografisi yapan İstanbul Köy Bürosu Şefi Selahaddin Demirkan'ın "eğer günün birinde Türkiye'nin muhtelif içtimai mıntıklarında en az bin köyde ilmi tetkikler yapmak mümkün olur ve elde hiç olmazsa bin kadar köy monografyası bulunursa, Türk sosyolojisinin temelleri atılmış olur" (Demirkan, 1946 aktaran Çetin, 1999: 230) tespiti, Türk sosyolojisinin gelişimi için köy/kırsal yapı araştırmalarının önemini göstermektedir. Tabi ki köy çalışmalarının tek amacı Türk sosyolojisine varlık kazandırmak değildir. Bu mesele önemlidir. Hatta Tütengil (1999: 203), "[b]ugüne kadar köycülük üzerinde hep yabancı bilgiler tedavül etmiştir. Üzerinde yaşadığımız toprak parçasının cevherine, unsurlarına taalluk eden bilgi pek azdır ve bizim anladığımız bir manada 'yerli bilgi' yapılmamıştır" diyerek bu meselenin önemine dikkat çekmiştir. Fakat aynı zamanda köy çalışmaları ya da kırsal yapı araştırmalarının bir diğer amacı, -yukarıdaki başlıklarda ifade edildiği üzere- ülke nüfusunun yaklaşık beşte dördünü bünyesinde barındıran *kırın* tanınmasıdır. Sosyolojinin 1930'lu yılların ikinci yarısından sonra bu işleve koşulduğu anlaşılmaktadır. Bu sadece sosyolojiye biçilmiş yeni bir misyon değil bizzat sosyolojinin de Türkiye'deki serüveninin zorunlu bir halkasıdır. Şöyle ki, sosyolojinin Türkiye'ye girişinin en önemli sebebi olarak gösterilen devleti kurtarma ve kalkındırma misyonu, diğer bir ifadeyle devleti ve devletin ihtiyaçlarını önceleyen tavrı, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte misyon kaybına uğrayınca kırsal yapı araştırmaları, sosyolojiye canlılık kazandıran, ona tekrardan itibarını iade eden bir çalışma alanı olarak belirmiştir.

Köye yönelik sosyolojik ilgi aynı zamanda köye yönelik ilmi bir çıkıştır ki, bu kendisinden önceki köy ilgisinden oldukça farklıdır. Niyazi Berkes'in cümleleriyle (1942: 7-8) ifade edecek olursak;

"Nihayet, sosyolojik bakımından köyün tetkikini çok defa karıştırıldığı iki şeyden daha ayırmak lâzımdır. Birincisi, köy sosyolojisi 'köycülük' değildir. Köycülük bir sosyal yardım ve yükseltme cereyanıdır, yani âmeli bir gayesi vardır. Köycü köye rehberlik etmek, bir şey öğretmek için gider. Diğer taraftan, köyü şehirliliğe ve münevvere tanıtmak, sevdirmek ve hatta onu idealleştirmek ister. Bu, inkılabımızın zaruri kıldığı bir ihtiyacın mahsulü olan önemli bir cereyan, sosyal bir hadisedir. İkincisi, köyü her tanyan, mümkün olduğu kadar çok köy görmüş olan kimsenin sosyolog olması icap etmez. Köyü görme, köyde bulunma ile köyü tetkik etme arasında büyük farklar vardır. (...) Sosyolojik görüş ise, tekrür eden, muttarit hadiseleri, tavrıları, münasebetleri ve kıymetleri yakalamağa ve bunlardan tamim [genelleme] yapmağa çalışır".

¹² Köy Enstitüleri'nde yakın amaç okuma-yazma oranı yükseltmekti. 1928'deki iki yıllık hedefe rağmen 1935 sayımına göre Türkiye'de okuma-yazma oranı %15,6 idi (Kaplan, 2002: 182-3).

¹³ Burada sadece Cumhuriyet'in başlangıcından 1950'ye kadar olan zaman diliminde Türk sosyolojisindeki köy ilgisi/çalışmalarına odaklanılmıştır. 1950 sonrasında da köye/kırsal yapıya yönelik sosyolojik ilgi ve araştırmalar hız kesmeden devam edecek ve köy/kırsal yapı, yerli/yabancı araştırmacıların ilgisini çekmeye devam edecektir. Bu çalışmaların bir listesi için bkz. Geray, 1972; Planck, 1977; Kocacık, 1984; Köymen, 1999; Arslan, 2019.

Türkiye’de kırsal yapıyı tanımaya yönelik kapsamlı saha çalışmalarının II. Dünya Savaşı’ndan sonra başladığı yaygın bir görüştür. Gerçekten II. Dünya Savaşı’ndan sonra birçok örneğini izleyeceğimiz köy sosyolojisi çalışmalarında hem nicel bakımdan ciddi bir artış hem de nitel bakımdan bir gelişme görülmektedir. Fakat Türkiye’de, Cumhuriyet döneminde köy araştırmalarının ilk örnekliliğini 1936 yılında yaptığı *Kurna Köyü* monografisi ile Mehmet Ali Şevki Bey’in verdiği de bilinmektedir.¹⁴ Mehmet Ali Şevki Bey’in esasında Türkiye’nin sosyal monografisini yapma arzusunun Mütareke döneminde başladığını biliyoruz. Şevki, müntesibi olduğu Sosyal Bilim Ekolü’nün sosyolojik yaklaşımı çerçevesinde, Mütareke yıllarında açtığı *Meslek-i İctima Cemiyeti İlmiyesi* ve yayınladığı *Meslek-i İctima* mecmuası vasıtasıyla Türkiye’nin sosyal monografisini çıkarma teşebbüsüne girişmiş, bunun için gereken soru cetvellerini hazırlayıp Anadolu’ya göndermiş, fakat İzmir’in işgali ve ülkenin içinde bulunduğu zor koşullar, bu anket sonuçlarının sınıflamasını imkânsız hale koymuştur. Hilmi Ziya’nın (2001: 443) bildirdiğine göre İstiklal Harbi sonrası 1924’de Ankara’ya giden ve düşüncelerini Maarif Vekâleti çevresine duyuran Şevki, bunun için yapılacak resmi yardımdan faydalanmayı tasarladığı sırada ani bir hastalığa yakalanmış ve bu teşebbüsü yarıda kalmıştır.¹⁵

Mehmet Ali Şevki Bey’in bu ilk köy monografisi örneği ve bu konuda araştırmacılar için yaptığı anket hazırlığı ve girişimi sonrası Türkiye’de bilimsel niteliği bakımından dikkati çeken ilk monografik araştırmalardan birisi de Sadri Aran tarafından yapılan *Evedik Köyü Monografisi*’dir (yayın tarihi 1938). Prens Sabahaddin’in ardıllarından Selahaddin Demirkan’ın 1941’de yaptığı *Küçükçekmece* ve *Celaliye* köy monografileri ile bir köyün nasıl incelenmesi gerektiği hususundaki rehber yayınları ilk girişimlerdir. Niyazi Berkes’in on üç köyün toplumsal kuruluşunu, aile yapısını ve ekonomik yaşamını incelediği ve *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma* (yayın tarihi 1942) adıyla yayınladığı araştırma ile Behice Boran’ın Manisa’da sekiz ova köyü ile beş dağ köyünü ele aldığı ve dağ ve ova köylerini birbirleriyle karşılaştırarak insan-doğa ilişkilerini, üretim araç ve biçimlerini, işbölümü ve mülkiyet durumunu incelediği *Toplumsal Yapı Araştırmaları* (yayın tarihi 1945) adlı yapıtı bu alanda çığır açıcı iki önemli köy araştırmasıdır. Bu yıllarda yapılan ve dikkat çeken bir başka köy araştırması ise İbrahim Yasa tarafından yapılan *Hasanoğlan* ve *Sindel* monografileridir. Her iki araştırmada da yazar, sosyal ve ekonomik yapı üzerinden toplumsal değişmeyi ele almıştır. Mümtaz Turhan’ın 1936 gibi erken bir tarihte başladığı ve sonuçlarını 1951’de yayınladığı *Kültür Değişmeleri* eserinde paylaştığı Erzurum-Kars dolaylarındaki köylerde yaptığı araştırmalar ise hem yaklaşım farklılığı açısından hem de bir yörenin zaman

değişkenine bağlı olarak dönüşümünün izlenmesi bakımından oldukça önemli bir köy sosyolojisi çalışmasıdır. Yine İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyeleri Gerhard Kessler, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Orhan Tuna’nın 1944-1950 yılları arasında Zonguldak ve Karabük kömür havzalarında iş şartlarını incelemiş olmaları, her ne kadar iş/endüstri sosyolojisiyle de yakın bağı olsa da Türkiye’de köy sosyolojisinin kurulmasında, özellikle ilk defa geniş bir bölgeyi ele alan bir inceleme olması hasebiyle önemlidir. 1950’li yıllarda ise çok sayıda yeni köy araştırmaları yapılmıştır. Bu araştırmaların öncülüğünü ise İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ve Coğrafya Enstitüsü yapmıştır. Özellikle Hilmi Ziya Ülken ve Nurettin Şazi Kösemihal isimleri burada hatırlamaya değerdir. *Karataş Köyü*, *Alacahöyük*, *İhsaniye*, *Keçiler*, *Çatak*, *Mütevellî*, *Kayhaloğlu*, *Yenibedir*, *Eskitaşlı* gibi monografiler yapılan köy tetkiki çalışmalarına örnekler¹⁶ (Planck, 1977, s. 226-228; Sucu, 2018: 200-202).

Türkiye’de 1930 sonrası Mehmet Ali Şevki Bey ile başlayan ülkeyi tanıma hareketi ve köy monografileri yapma girişimlerinden ortaya çıkan çalışmalarda bu çalışmanın odak noktasını da oluşturan temel husus, Mehmet Ali Şevki Bey ile başlayan bu köy ilgisi ve kırsal yapı araştırmalarının, birden çok şekilde/yöntemle/amaçla yapılmış çalışmalar olduğudur. Hilmi Ziya Ülken, 1951 yılında kaleme aldığı (muhtemelen bir yıl önce Fransızca olarak Sosyoloji Dergisi’nde yayınlanan *La Sociologie Rurale en Turquie* (1950) makalesinin bir özeti olarak sunulan bildiri metni) *Türkiye’de Köy Sosyolojisi* başlıklı önemli incelemesinde, dağınık ve metotsuz monografiler bir tarafa bırakıldığında, ilmi sahada yapılan köy araştırmalarının üç başlık altında toplanabileceğini belirtmiştir. Bunlardan ilki, maddi değişmelerin manevi hayatı kesin surette belirlediği tezinden hareket eden çalışmalardır. Bu teze göre Marksist terminolojiyle *alt-yapıda* meydana gelen değişmeler *üst-yapıyı* belirlemektedir. Bugün *Ankara Ekolü* diye isimlendirdiğimiz Ankara Üniversitesi sosyologlarından Niyazi Berkes ve Behice Boran, bu anlayışla bir takım köy araştırmaları yapmışlardır. Kendilerinden sonra da bu anlayışla yapılmış araştırmalar mevcuttur. İkinci kısımda değerlendirilen köy araştırmaları *kültür değişmeleri* kuramı tarafından şekillenmiştir. Bu araştırmalar ise teknik değişmelerin manevi hayat ve zihniyet üzerinde ciddi bir etkisinin olmadığı ön tezinden hareketle yapılmıştır. Bu tip araştırmaların en önemli ismi ise aynı zamanda kültür değişmeleri tezinin de sahibi olan Mümtaz Turhan’dır. Üçüncü ve son sınıflamada ise Mehmet Ali Şevki Sevüdü, Selahaddin Demirkan ve İstanbul Sosyoloji’den bir kısım öğretim üyesi ve öğrencinin ‘Sosyal Bilim’in uygulamalı yöntemi ve *monografi* tekniğiyle yaptığı köy araştırmaları gelmektedir.

Şimdi bu üç farklı yaklaşımla yapılan köy/kırsal yapı araştırmalarını, Köy Enstitüleri’ni doğuran Tek Parti dönemi köy ilgisiyle, politikalarıyla ilişkilendirilerek ele alacağız.

¹⁴ Bu tarihten önce Türkiye’de yapılmış belki de tek köy araştırması Amerikalı araştırmacı A. Morrison tarafından 1932 yılında, Ankara’nın Alishar köyünde yapılan ve daha sonra *Alishar, a Unit of Land Occupance in the Kanaksu Basin of Central Anatolia* başlığıyla yayınlanan doktora tezidir. Yabancı araştırmacıların bu tarihlere Türk köyüne ilgisi sadece bununla sınırlı değildir. Paul Stirling’in 1949-50 yıllarında Kayseri/Sakaltutan köyünde yaptığı *Türk Köylü Topluluklarının Toplumsal Yapısı* başlıklı doktora tezi ile Richard D. Robinson’un 1948-54 yılları arasında Türkiye’nin çeşitli köylerinde yaptığı ve ABD/New York’taki *Institute of Current World Affairs* tarafından yayınlanan araştırma raporları da burada hatırlanmaya değerdir.

¹⁵ 1930’lu yılların ikinci yarısına kadar köy çalışmaları akim kalacak olsa da köy, bu süreçte politik olarak önem kazanmıştır.

¹⁶ İstanbul Üniversitesi bünyesinde yapılan bu monografik çalışmalar, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*’nde 1950–1956 yılları arasında yayınlanmıştır.

4. Köye Yönelik Politik ve Sosyolojik İlginin İlişkilendirilmesi

Yayınlanma tarihlerini dikkate alarak tekrardan sıraladığımızda, *birinci tür köy araştırmalarını*, kurucu ve etkili isimlerinin Frederic Le Play ve Edmond Demolins olduğu, ülkemizde ise Prens Sabahaddin, Mehmet Ali Şevki Bey ve Selahaddin Demirkan gibi isimler tarafından savunulan *Sosyal Bilim Ekolü'nün* sosyolojik anlayış ve yöntemiyle yapılan araştırmalar oluşturmaktadır. Ekol, sosyolojik araştırmaya ve özellikle monografi tekniğine ve istatistiki verilere verdiği önemle bilinmesine ve hatta sosyolojik saha araştırmalarının başlatıcısı bir anlayışı benimsemiş olmasına rağmen, ekolün ülkemizdeki müntesiplerinin oldukça az sayıda sosyolojik araştırma yaptıkları da malumdur.¹⁷ Bu ekolün temel yaklaşımı toplumun Sosyal Bilim Ekolü'nün yöntem ve teknikleriyle tahlil edilmesi, ortaya çıkan bilimsel verilerden hareketle de yeni bir toplum tipine (kamucu toplumdaki bireyci topluma) dönüşümünün teklifidir. Bu yaklaşımda eğitim, bireyci bir eğitim modeli (Anglosakson eğitim modeli) olarak ele alınır. Bu eğitim modeli bireyi, bireyin bağımsızlığını ve kişisel girişkenliğini önceleyen bir modeldir. Bunun için terbiyenin yönü, görenekten teşebbüse çevrilmelidir. Eğitimin amacı, özel hayatta başarılı olacak aktif ve girişken bireyler yetiştirmektir. Aile ve okul burada aynı anlayıştan beslenen iki eğitim kurumu olarak tasarlanmıştır. Prens Sabahaddin'e (2007: 414-6) göre bu bireyci eğitim hareketini ortaya çıkarmak için yapılması gerekenler; ilk olarak 'Sosyal Bilim'in bireyci eğitime ilişkin incelemelerinden ve İngilizlerin "Public School" ve yeni eğitimsel koşullarından faydalanarak yeni eğitim kurumları açmak; gençlerde bireyci karakterin gelişimi için Anglo-Saksonların eğitim çevresinden ve özel hayat, çiftlik, aile gibi kurumlarından faydalanmak; son olarak ise bu yönde yetişecek gençleri toprağa güçlülere yerleştirmek ve bağımsızlıklarını kendi çalışmaları ile yaratmayı hazırlayacak gerekli kolaylıkları göstermektir. Bunun için Anglosakson eğitim modeli uygulayacak okullar açılmalıdır. Bu okulun bir örneği Fransa'da Demolins tarafından kurulan, beden/fikir/ahlak unsurları üzerinden bireyci bir eğitim modeline sahip *Ecole de Roches (Kayalar Okulu)*'dur. Bu okul örnek alınarak ülkemizde buna benzer eğitim kurumları kurulabileceği gibi ülkemizden bu okula ve diğer Anglosakson okullarına öğrenciler de gönderilebilir. Yine gençlerimizin Anglosakson birey ve ailelerini ve onların yaşamlarını yakından kayıtlamaları için bu ailelerin yanında bir süre kalmaları teşvik edilmelidir. Son olarak ise bu okullarda ya da ailelerin yanında yetişen bireyci/girişimci gençlerin aile kurmaları ve bağımsız yaşamlarını kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmalıdır (Sucu, 2018: 149-150).

Ekolün diğer sürdürücülerinin de eğitimle ilgili, diğer bir deyişle eğitimi toplumsal değişimin bir manivelası olarak kullanmakla ilgili görüşleri bu minvaldedir. Türk sosyolojisini alan çalışmaları ve köy/kırsal alan sosyolojisi ile tanıştırmış olan bu ekolün, burada dikkat çeken iki temel önemi vardır. İlki toplumsal kalkınma ya da toplumsal dönüşüm öncesinde ya da buna aracılık edecek bir eğitim

sistemi/kurumu inşa etmeden önce bilinmesi gerekenin toplumsal yapının kendisi olduğu önermesidir. Bu aynı zamanda sosyolojiyi de bilim olarak öne çıkaran bir yaklaşımdır. Toplumsal yapı araştırmalarıyla politika üretimi arasındaki ilişkinin önemine yapılan bu erken vurgu, bu yaklaşımı farklılaştıran bir vurgudur.¹⁸

İkincisi ise örnek okul uygulamasıdır ki; bu okul, Prens Sabahaddin'in de övgüyle bahsettiği *Ecole de Roches (Kayalar Okulu)*'dur. Bu okul Demolins'in İngiltere ziyaretinde gezdiği ve hayran olduğu bazı İngiliz özel okullarının Fransız modelidir. Bu okullarda teorik eğitimin yanı sıra aynı zamanda birçok alanda el becerilerine dayalı uygulamalı eğitimler de verilmekte; öğrencilerin, zihinsel gelişimlerinin yanı sıra bedensel ve kişilik gelişimleri de dikkate alınmaktadır. Hem Fransa'nın hem de Fransa dışında bazı ülkelerin eğitim reformuna kaynaklık eden bu okul türünün bir örneğini ülkemizde II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında ilk Osmanlı eğitimcilerinden Satı (El-Husri) Bey'in kurduğu *Yuva* adlı okul oluşturmaktadır. *Köy Enstitüleri*'ni de bu kapsamda değerlendiren düşünceler vardır. Özellikle enstitülerde teorik eğitimin yanı sıra birçok alanda el becerisine dayalı eğitimlerin veriliyor olması, bu iki okul türünün ortak yanlarının olduğunu göstermektedir. Ülkemizde Kayalar Okulu'na eş değerde açılmış olan okul, Prens Sabahaddin'in kişisel dostluğunu kazanmış ve ayrıca ekolün içinde yer alan bir isim olan Nezahet Nurettin Ege tarafından 1953 yılında açılan *Güneş Koleji*'dir.¹⁹

Fakat bununla birlikte Sosyal Bilim ekolünün eğitim anlayışı ile enstitülerin ilişkilendirilmesinde iki zorlukla karşılaşmaktadır. Bunlardan ilki Le Playci/Demolinsci eğitim anlayışının "elit yetiştirme"ye dair bir amaç gütmesidir. Ekolün genel fikriyatıyla da uyumlu olarak bu anlayış, muhafazakâr bir ideolojiyle bezenmiş fakat endüstri sonrası koşulları da görmezlikten gelmeyen, aristokrat sorumluluğunu yeni üretim ilişkilerinde işverenlere devreden, toplumu yeni elit sınıfların etkin olduğu bir tarzda tasarlamaktadır. Eğitime öncelikli tabi tutulacak zümreler çerçevesinden bakıldığında enstitülerin önceliğinin, orta-üst sınıf varlıklı ailelerin, ya da bölgelerinde egemen olan ailelerin çocukları değil orta-alt sınıf ailelerin çocuklarının olduğu görülmektedir. Sosyal bilim ekolünde yeni elitlerin toprak sahibi ya da işveren olarak sorumlulukları altında bulunan işçilere dönük bir rol-modelliği söz konusudur. Bu rol-modelliğinin sürdürülmesi ise bir taraftan ekonomik ve sosyal sermayeleriyle ilişkili olsa da diğer yandan da ortak anlam dünyalarına –yani muhafazakârlığın ortak değerler dünyasına– kendilerini ait hissetmeleriyle de ilişkilidir. Bu açıdan enstitü çıkışlıların hem aile-soyu itibarıyla yani ekonomik ve sosyal sermaye

¹⁸ Fakat bu erken vurguyla birlikte Prens Sabahaddin ve ardılarında, toplumun kamucu bir karakterde olduğu ön yargısı kesindir. Yani her ne kadar toplumsal bir değişim için toplumsal yapı analizini öncelemiş olsa da bu ekol, Türk toplumuyla ilgili yapı analizleri öncesi kesin bir yargıya ve teklife sahiptir.

¹⁹ Prens Sabahaddin'in önemli ardıllarından olan Nezahet Nurettin Ege ve ailesi tarafından 1953'te *Erenköy Güneş Koleji* adıyla açılan bu kolej, Türkiye'nin Kayalar Okulu iddiasıyla açılmıştır. Öyle ki kolejin yeni yeri için 1955'teki temel atma törenine katılan Tütengil, her iki okulun misyon benzerliğini ifade etmiş, Fındıkoğlu ise Ege ailesini, "şahsi teşebbüsçülüğe, hürriyete ve ekmeğini taştan çıkaran bir zihniyete dayanan bir terbiye telakkisi sahip" olarak tanıttıktan sonra, ailenin, savunusu içinde oldukları eğitim sistemini aile dışında ve şehir ölçüsünde geliştirme imkanı vermek için fikirden harekete geçtiklerini ifade etmiştir (Tütengil, 1955: 160).

¹⁷ Prens Sabahaddin'in hiçbir monografik çalışması yoktur. Mehmet Ali Şevki Bey ise birçok girişimi olmakla birlikte sadece Kurna Köyü monografisi ile yetinmiştir. Selahaddin Demirkan'ın ise dört monografik incelemesi mevcuttur.

sahibi olmayışlarıyla hem de köyün oldukça heretik anlam dünyasına karşı duruşlarıyla farklı modeller olduğu açıktır.

İkinci zorluk ise Prens Sabahaddin ve ardıllarının yaptığı onca memur toplum eleştirisine ve şiddetle önerdiği bireysel girişkenliğe/özel teşebbüse (Sucu, 2018: 130-145) rağmen enstitülerin “eğitmen” yetiştirme amaçlı kurumlar olmasıdır.²⁰ Yani bu enstitü çıkışlılar tüm bu donanımla birlikte yine devlet memuru olarak işlerini teminde, kendi kişisel girişkenliklerine değil devlete bağımlı olacaklardır. Oysaki Sosyal Bilim ekolü, bireylerin eğitime desteklendikten sonra kendi işlerini kurmalarını tavsiye eden ve ancak bu şekilde bireyci bir toplumun varlık kazanabileceğini iddia eden bir ekoldür.

***

İkinci tür köy araştırmaları maddi değişmelerin manevi hayatı kesin surette belirlediği tezinden hareketle yapılan araştırmalardır. Bu yaklaşımla yapılan köy araştırmalarını Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde 1939 ve sonrasında göreve başlayan sosyologların araştırmalarında izlemekteyiz. Sosyoloji eğitimlerini Amerika’da tamamlayan ve dolayısıyla Amerikan sosyolojisinin yaklaşım ve yöntemlerini benimseyen bu sosyologların en bilinenleri Behice Sadık Boran ve Niyazi Berkes’tir.²¹ Her iki isim²² için de sosyoloji yapmadaki amaç, “çeşitli toplum tiplerinde, farklı zaman ve mekân koşulları altındaki temel ilişkilerin, doğa-insan ilişkilerinin somutta gösterdiği farklılıkları ortaya çıkarmak, sosyal değişme kapsamında kurumların değişme yönünün ve ölçüsünün ne olduğunu tüm boyutlarıyla ortaya koymaktır” (Kaçmazoğlu, 2012: 33). Amerika’daki uygulamalı kent sosyolojinin Türkiye şartlarında köy sosyolojisine dönmüş olması ise gelişmişlik koşullarıyla alakalıdır. Ayrıca zaten köy çalışmaları sadece köy sosyolojisi çalışmaları değildir. Amaç toplumsal yapıyı analiz etme ve toplumsal değişme yönünü ve hızını belirlemedir. Değişimi (teknikle münasebeti) hızlandırarak Batıyla, Batıdaki gelişmiş endüstriyel kentlerle bütünleşmedir. Boran’ın 1940-1941 yıllarında Manisa’da toplamda 13 dağ ve ova köylerini incelediği araştırması (Boran, 1945) ile Berkes’in 1940-1942 yıllarında Ankara’daki 13 köy incelemesi (Berkes, 1942), bu yaklaşımın en bilinen köy araştırma örnekleridir.²³ Her iki araştırma da klasik köy monografisi değildir. Yani yöntem ve teknik açısından Prens Sabahadinci ekolle çeşitli benzerlikleri olsa da sosyolojik araştırmalarının temel nesnesi açısından farklılaşmaktadırlar. Burada amaç “köyden hareket ederek toplumsal bütüne bir projeksiyon tutmak, elde edilen bulgulardan hareketle toplumsal yapıyı çözümlenektir” (Alver, 2002: 192). Yinelemek gerekirse, buradaki temel unsur toplumsal değişmedir. Her iki sosyolog da toplumsal değişmeyi, Marx’ın terminolojisini kullanarak, üretim araçlarının ve kullanılan enerji türünün

değişmesi ile birlikte yaşanan evrensel bir toplum hadisesi olarak kavrar. Burada değişmeyi sağlayacak olan ise teknolojik gelişmedir, köyün ve köylünün teknolojiyle buluşmasıdır. Bunun doğal sonucu tarımsal üretimde makineleşme ve ortaya çıkaracağı artı-nüfus olacaktır. Bu artı-nüfus ise iç-göçle birlikte şehirlere yönelecek ve köye tekniğin girişiyle paralel seyreden şehirlerde oluşmaya başlayan endüstride istihdam edileceklerdir. Demek ki köy kalkınması esasında bir toplumsal kalkınma hareketinin bir cüzüdür ki, köye tekniğin girmesiyle şehirleşme ve sanayileşme eş-zamanlı vuku bulan hadiselerdir.

Köy meselesine bu bütüncül bakışı (Boran, 1945: 16; Berkes, 1942: 5-6) her iki sosyologda da görmekte birlikte Boran’ın, *Köy Davası ‘Şehirleşmek’ Davasıdır* başlıklı makalesinde konunun şu şekilde ifade edişi dikkate değerdir:

“Köy kalkınması memleketin dahili meselelerinin başında geliyor. Bu hususta ileri sürülen fikirlerde iki türlü haleti ruhiyenin hâkim olduğu görülüyor. Biri, hayırperver, merhametli kimselerin aldığı tavrıdır. Sürdüğü basit ve iptidai hayattan dolayı köylüye acımak ve onlara yardım etmek arzusuyla elbise, ilaç dağıtmak, köye doktor götürmek vesaire. Diğeri, köy ve köycülüğün romantikleştirilmesi ve bir köy ütopyası kurulmasıdır. Köy ütopyasında yapılmak istenen şey köyü “köy” olarak idame ettirmek, insanları toprağa bağlı bırakmak, şehirlere muhaceretine mani olmaktır. “Tekrar tabiata dönmek” nevinden romantik, köyü idealize eden bir zihniyettir. Bu noktai nazarların her ikisi de köy meselesini halletmek için lazım gelen reel ve rasyonel zihniyete yabancıdır. Zira “Köy meselesi”ni kendi başına bir mesele addediyor ve bizatihi halle kalkıyorlar. Köyün daha geniş cemiyet bünyesindeki mevkiini nazarı itibara almıyorlar. Halbuki köy meselesi daha geniş cemiyet bünyesi zaviyesinden görülmedikçe, meselenin mahiyeti anlaşılabilir ve anlaşılabilir hal de edilemez” (Boran, 1940a: 172).

Görülebileceği üzere burada esas olan köy ve şehir ile tarım ve sanayinin eğitim, teknik ve diğer hususlarda aynı seviyede birleşmesidir. Yani köy, ancak üretim araçlarındaki değişimle ve bu değişimin ortaya çıkaracağı yeni ilişki biçimleri ve zümrelerle birlikte dönüşecektir. Fakat bu değişimin yönü, “köyü köyde ve köylü olarak” bırakmak değil bilakis köy-kent arasındaki eğitim ve teknik farkı sıfırlamaya doğrudur. Bu ise enstitülerin kuruluş amaçlarına uygun değildir. Çünkü enstitü projesi, köy ile kent arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak yerine, köylüyü köyde tutarak, köyle kent arasına kalın bir çizgi çizmiştir. Enstitülerin mimarlarından dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in ifadesiyle Köy Enstitüleri Kanunu’nun dayandığı temel esas “köylü çocuklarının köyler içinde kalması”, şehre akın etmelerinin engellenmesidir. Yücel, kanunun meclis görüşmesinde şu cümleleri sarf etmiştir:

“İçtimai bir sınıf doğurma meselesi mevzubahs değildir. Partimizin programında da yazıldığı veçhile esasen rejimimiz sınıf ve imtiyaz kabul etmez. Yalnız hayat tarzı bakımından meslekî zümreler, biz ister kabul edelim, ister kabul etmiyelim, mevcuddur, çiftçi vardır, demirci vardır, tüccar vardır, memur vardır. Bunlar bir takım çalışma ve iş zümreleridir. Başka bir siyasi

²⁰ 1950’de 18.426 olan toplam köy öğretmeni sayısı içinde enstitü çıkışlı öğretmen sayısı 13.182’dir, bu oran toplam köy öğretmeni sayısının %71.54’üne denk gelmektedir.

²¹ Bu iki ismin yanı sıra Mediha Berkes, İbrahim Yasa ve Mübeccel Belik Kuray da bu ekol içinde değerlendirilmektedir.

²² Niyazi Berkes, 1960 sonrası çalışmalarında bu ilk yaklaşımından uzaklaşacak, tarihsel bir anlayışa evrilecektir.

²³ Bu iki önemli araştırmanın yanı sıra yine Ankara Ekolü sosyologlarının çıkarttığı ve 1941-44 yılları arasında 42 sayı yayınlanan *Yurt ve Dünya* dergisi de, köy sosyolojisi temalı yazıların ağırlıklı olarak yayımlandığı önemli bir neşriyattır. Bu dergideki köy merkezli yazıların bir incelemesi için bakınız: Yalçınkaya, 2013.

ayrılık ifade eden kümeler değildirlir. Böyle olduğuna göre zaten köylü ve çiftçilik etmekle meşgul olan vatandaşlarımızın çocuklarını okutmak için onların hayatından başka bir hayatla ülfet etmemesini istediğimiz ve o bakımdan yetiştirdiğimiz insanları yeni bir sınıfın müvellidi addetmeği bendeniz doğru bulmuyorum. Kaldı ki bizim arzumuz, bir arkadaşımızın da burada izah ettiği gibi, köyün içerisinde bilgili, sıhhatli, memleketine bağlı ve müstahsil vatandaş yetiştirmektir. Yoksa köylüyü, bu arzettiğim bilgi ve melekelerle teçhiz edip onları şehre akın eder vaziyete getirmek değildir. Onları müstahsil, kendi tarlasında ve muhitinde kuvvetli yapmak ve istihsal kabiliyetini arttırıp memleketin sosyal seviyesi kadar ekonomik seviyesini de yükseltmektir. Binaenaleyh sınıf teşekkülü hatıra gelemez” (Binark, 2004: 1362-3).

Bu açıklamalardan da görüleceği üzere hem köylüyü köyde tutmak²⁴ hem de bir sınıf teşekkülünü engellemek enstitülerin temel hedefi olunca bu kuruluş amacıyla Boran ve Berkes’in köyden kente, tarımdan endüstriye ve doğudan batıya temel değişim aksı, birbiriyle çelişmektedir. Çünkü Ankara ekolüne göre köy meselesinin çözümü “ziraatı ticaret ve sanayideki tempoya, köy hayatını şehir hayatındaki tempoya uydurmak”tan geçmektedir (Boran, 1940a: 174). İç-göç ise kaçınılmaz ve zaruridir: “Köylere modern teknik, rasyonel ve makineleşmiş teknik, girdiği zaman şehirlere muhaceret fazlalaşacak fakat ziraat istihsal inhitat etmiyecektir”. (...) “Memleketimiz iktisadiyatının inkişafı programının diğer bir cephesi de sanayileşme olduğundan, bir kısım nüfusun ziraatten ayrılması sanayileşmenin tahakkuku için lüzumludur. Bu nüfus sanayi ve madencilikte lüzum gelen sâyi temin edecektir” (Boran, 1940b: 177).

Boran ve Berkes’in köye yaklaşımları ile enstitülerin yaklaşımı arasında iki noktada benzerlik görülmektedir, ya da diğer bir deyişle iki noktada Ankara ekolü sosyologları enstitüleri olumlamaktadır. Bunlardan ilki eğitimin dönem itibarıyla Türkiye’nin mevcut koşulları düşünüldüğünde maliyetli bir iş olduğu fakat enstitü örneğinin “eğitimde devletçiliği ekonomik kalkınma planıyla ilmiklemele sanki kendiliğinden finanse etme”nin (Berkes, 2015: 116) bir yolu olduğudur. Enstitü karşıtı çeşitli yazarlarca eğitimin yükünün köylünün ve öğrencilerin sırtına bindirildiği için eleştirilen bu yaklaşım, dönem itibarıyla az maliyetle tüm yurt sathında girişilen bir proje olarak burada övülmüştür. İkinci bir ortak nokta ise din ve dinî müeyyidelerin etkisi hususunda görülebilir. Gerek enstitüler gerekse de Ankara ekolü sosyologlarında din ve din çatısı altında varlık kazanmış gelenek ve göreneklerin sekülerleşmesi istenci belirgindir. Enstitüler bunu mezunları aracılığıyla yaparken Ankara ekolünün düşüncesi teknik gelişmenin ve doğal olarak köy-kent ilişkisinin gelişmesiyle birlikte bunun zorunlu olarak vuku bulacağı yönündedir. Boran’ın köy çalışmalarının sonuçlarından biri olan “din ve dinî müeyyide köyde bir otorite kaynağı olmaktan çıkmıştır. Ova köylerinde dinî otoritenin hemen hiç yeri yoktur; dağ köylerinde zayıflamıştır”. (...) “[B]ugün din mühim bir

müessese olarak telakki edilemez; idari-siyasi otoritenin, dışla münasebetleri kontrol edebilmenin ehemmiyeti artmış ve köyler daha da ‘açık’, şehirleşmiş topluluklar haline geldikçe bu daha da artabilir” (Boran, 1945: 244) tespiti ile enstitü mezunlarının köyleri ve köylüyü “aydınlatma” misyonlarıyla donanmaları benzerdir. Fakat hemen burada Boran ve Berkes’in köylerin aydınlanma ve sekülerleşme sürecinin öncelikle eğitim yoluyla değil de ekonomik gelişme yoluyla olduğu da hatırlanmalıdır. Berkes enstitü öncesi dönemden şu şekilde bahsetmektedir:

“Bütün Türkiye’yi okur-yazar insanların memleketi yapmak fikri de bir ham hayal olarak kalmıştır. Anlattığımız şartlar altında kırk bin köye okul ve öğretmen vermek iddiası eğer safillik değilse, salt yalancılıktır. Yazı ve dil devrimleri gibi, millet mektepleri gibi toplumun çoğunluğunu okur-yazar hale getirmek isteyen tedbirler ekonomik kalkınma programının şaşılığında ötürü, beklenen sonuçları vermemişlerdir... Köylerde devlet eli ile "aydınlatma" adına yapılan şeyler idare amirlerinin yatır yıkmak, üfürükçülük yasak etmek, çocuktan zorla okula devam ettirmek gibi köylünün içinde yaşadığı ekonomik şartlar değişmedikçe faydası olmayan, durup dururken köylüyü aydınlanmaya düşman eden işlemlerden öteye geçmedi” (Berkes, 2015: 117-8).

Enstitü aşında tam da bu ekonomik temelden yoksun eğitim politikası için yeni bir soluk olsa da, toplumun ekonomik düzeni değişmediğinden, ya da enstitü hareketine paralel bir değişme yaşanmadığından enstitü aşısı tutmamıştır.²⁵

***

Üçüncü tür köy araştırmaları toplumsal değişimde manevi hayat ve zihniyeti öne çıkaran, Ülken’in deyişiyle (1951: 25) “teknik değişmelerin manevi hayat ve zihniyet üzerinde ne gibi değişmeler yaptığını” önceleyen araştırmalardır. Bu araştırma tarzının en önemli temsilcisi ise Mümtaz Turhan ve onun *Kültür Değişmeleri* tezi ve aynı adı taşıyan kitabıdır (Turhan, 1987). Turhan, sosyal psikoloji ve sosyal antropoloji eğitiminin yönlendirmesiyle, diğer iki köy araştırmasından farklı bir tahlil tarzıyla, Erzurum köyleri üzerine yaptığı uzun süreli (1936-48) araştırmalar sonucunda, salt tekniksel bir gelişmenin toplumsal değişme için yetersiz olduğunu, asıl değişimin zihniyet düzeyinde cereyan eden “serbest kültür değişmeleri” olduğunu

²⁵ “Köyü yazarsın. Mektebi de açarsın. Ama sen bana bak, efendi: Köyün dirliğine el atmadıkça, Keltepe’ye mektep değil ya, darülfünun açsan nafiye. Sen köyün dirliğine el at oğlum, köyün dirliğine bak...” Şevket Süreyya Aydemir’in *Toprak Uyanırsa* romanındaki bu ifadeler (1975: 82) ile Kemal Tahir’in *Bozkırdaki Çekirdek* (2016:164) romanındaki “... koca bir istibdadı deviren inkılapçılar bilmiyorlar ki, köyü yaşatacak okul değildir, okulu yaşatacak köydür. Öyleyse, ‘köylü bizden nasıl bir okul istiyor?’ diye düşünmeliyiz. Yoksa hükümet zoruyla kurulan okul da mekanik olarak dıştan kurulan her müessese gibi böyle dayanak noktası bulamaz, en geç batar” cümleleri, meselenin aynı minvalde fakat roman diliyle ele alınışına örnektir.

Bu konuda Berkes’in Hindistan ve Japonya karşılaştırması da ilginçtir: “Hint düşünürü Seyyit Ahmet Han yurduna dönünce ‘bireylerin aklını aydınlatma’ düşüncesiyle İngiliz modeli Aligarh koleji kurdu. Ben, altı yıl önce bu kolejde bulunduğum zaman neden kimsenin aklının aydınlatılmadığını anladım: Seyyit Ahmet Han topluma değil, bireye baktığından koleji Hindistan’ın en koyu zemindar feodalitesinin göbeğine kurmuş; bu yüzden bu aydınlanma merkezi, tersine Müslüman gericiliğin merkezi haline gelmişti. Japonya’da ise tam bunun tersini gördüm: önce toplum ekonomi düzeni değişmeye başladığından bütün aşlar tutmuş” (2015: 176).

²⁴ Kemal Tahir de (2016: 170) aynı düşüncededir: “Çünkü ana fikir, bugünkü köyün kendi kendine yeterli kalmasından ayrılamamıştır. Bugünkü köyün kendine yeterli demek, insan toplumunun sosyal işbölümü anlayışının en ilkel üretim çağında yaşamaya çabalaması demektir ki çıkarı yoktur”.

belirtmiştir. Diğer bir ifadeyle “esaslı teknik değişmelerin olduğu yerlerde bile bu tekniği doğuran garp ilim zihniyeti ve kıymet âliminin köylere sokulmadığı, yâhut basit/sınırlı miktarda sokulduğu neticesine ulaşmış” (1951: 25) olması, Turhan’ı hem yöntem hem de sonuç itibarıyla farklılaştırmıştır.

Köy kalkınması meselesine dair görüşlerine ve köy sosyolojisi araştırmasını incelemeyen önce Turhan’ın iki husustaki fikrinin bilinmesi önemlidir. İlki onun sosyolojiyi de içine alacak şekilde toplumsal yapının ilmi olarak tanınmasına verdiği ehemmiyettir. Kendisinin Thornburgh’un düşüncesine iştirak ederek, Türkiye sınırları içinde iktisadi bakımdan yüzlerce küçük Türkiye’nin mevcut olduğu ve bu “Türkiyeciklerin de içinde, yine iktisadi ve içtimai bakımdan, birbirinden farklı yüzlerce köy bulunduğu” fikri ile; “Türkiye’de köyün ‘kültür’ü ile başlı başına müstakil bir varlık oluşu” fikridir. O, “bu itibarla köy bünyesini değiştirmek maksadıyla, onun üzerinde yapılacak içtimai operasyonlarda bu noktanın bilhassa göz önünde tutulması”nı şart koşar. Yine Turhan’ın “Türkiye’nin kalkınması ve sanayileşmesi neticesinde, kaçınılması imkânsız bazı içtimai sarsıntılar” olacağı öngörüsü ve bunlara karşı hazırlıklı olması önerisi (Turhan, 2015: 116); tam da sosyolojiye açılan kapıdır ki, Turhan birçok vesileyle şunu ifade etmiştir: “...Onun için diğer sahalarda olduğu gibi köy davasının da ancak birinci sınıf, muhtelif ilim kollarına mensup, müteahhisslardan müteşekkil heyetlerin etraflı tetkikleri neticesinde teklif edecekleri çarelerle halledilebileceğine kaniyiz” (Turhan, 2015: 115).

İkinci husus ise şudur; Turhan’ın köy kalkınması ile ilgili görüşlerinin anlaşılması, ancak onun Türk modernleşmesine dönük eleştirileri ve bu konudaki önerileriyle bir anlama kavuşabilir. Özetle ifade etmek gerekirse Turhan, hem batının özünün yanlış anlaşıldığı hem de bu “kültür değişmeleri” sürecinin serbest değil “empoze/güdümlü/zorunlu” bir tarzda icra edildiği eleştirisini getirir. Turhan’a göre “garp medeniyetinin esas unsurları, ilim, ilmin ameli hayata tatbikinden ibaret olan teknik, insan haklarını teminat altına alan hukuk ve hürriyettir. Hakiki garplılık ise bunların prensiplerine bağlıdır” (Turhan, 2015: 46). Batının özünü bu şekilde tanımlayarak Turhan, aslında Türk devrimi sonrası batılılaşmanın aksayan yönlerini gidermek için bilimin rehberliğine sığınmaktadır. Aynı zamanda Turhan bu yolla, Akpolat’ın tespit ettiği gibi (2009: 364), bilimi teknikle ilişkilendirerek ve tekniği de maddi kültür veya uygarlık sınırlarında değerlendirerek, bir toplumun manevi kültür yanını ve eğilimlerini korumanın ilmi yolunu da göstermiştir. Bunun yolu ise “serbest kültür değişmeleri”dir. Ancak bu şekilde, yani toplumun sert kültür unsurlarını dikkate alan, sembolleşmiş kıymet hükümlerini hedeflemeyen, daha muhafazakâr bir modernleşmeyle sürdürülebilen bir modernleşme, kalıcı olabilir.

Turhan burada, bir taraftan modernleştirici bürokrat yerine “birinci sınıf ilim adamları”nı yani teknokratları yeni aktörler olarak öne çıkarmakta, diğer taraftan da batının özünün kavranışını ve batılılaşma sürecini eleştirerek, aslında Gökâlçî sentezi ve modernleşme tarzını yeniden gündeme almaktadır. Bunu yaparken de temel verilerini köyden temin etmektedir.

Türk modernleşmesini bir kültür değişimi olarak ele alan Turhan, bu kültürel değişimi izlemek için Erzurum ile Kars arasında bulunan Erzurum’un beş köyünü seçmiştir. Bu köylerin yaşadıkları kültürel değişimi, 1936-1948 yılları arasında ve takriben toplamda bir seneyi bulan gözlemleriyle incelemiştir (Turhan, 1987: 65). Burada köyün hem maddi hem de manevi kültür unsurlarının değişimini ele alan Turhan, kültürel değişimde önceden topluluğun zihnen değişime alıştırılmasının önemi üzerinde durmaktadır. Böyle bir zihinsel alışkanlık, değişimi kolaylaştırmaktadır. Turhan’ın, farklı bir açıdan, pozitivist benzerleri gibi, topluluğa aniden yapılan müdahalenin sakıncaları üzerinde durduğu (Akpolat, 2009: 364) bu yaklaşımda, zorunlu değil serbest kültür değişmelerini öncelendiği açıktır. Çünkü ona göre bir kültürün içinde, onun özüne ait, onun işlevi açısından hayati önemi bulunan “sert” unsurlar vardır ve bunların değişimde öncelenmesi veya dikkate alınmaması daima tepki ve direnç yaratır (Demirel, 2007: 230). Bunun için değişime, kültürün din/gelenek gibi sert unsurları yerine maddi kültürel bileşenlerden oluşan yumuşak unsurlarından başlamak elzemdir.

Turhan’ın köyü ve köydeki serbest kültür değişimlerini öncelemesinin bir nedeni vardır, çünkü böylesi bir değişimde toplum anomik bir hal almaz, çünkü köylü seçmecidir, kültürel unsurları alırken işe yararlığına, kendi ifadesiyle “fayda temini”ne bakar. Aynı zamanda da köylü bu kültürel değişim sürecinin kendi anlam dünyasıyla çelişmemesini önemser (Turhan, 1987: 78-88). Bu tespitlerle Turhan bir taraftan köylülerin, her hangi bir teknik yeniliği, işlerine yarıyor ve ona ait teknik bilgileri varsa almakta tereddüt etmediklerini göstermiştir. Ki bu ispatla Turhan, elit-merkezci aydınının Türk köylüsü ile ilgili olumsuz tavrına mukavemet etmekte ve batılılaşma sürecinde alt-yapı ve teknik bilgi ihtiyacının önemini vurgulamaktadır. Diğer taraftan da köy topluluğunun dışarıdan, zorla, kanun zoru ile değişime zorlanmasının yanlışlığını ve dolayısıyla kültür değişimlerinde, topluluğun zihniyetinin değişiminin belirleyici olduğunu göstermektedir (Akpolat, 2009: 369-71).

Tüm bu önemli tespitleriyle birlikte Turhan’ın köy kalkınmasıyla ilgili somut önerileri de vardır. Ayrıntısına burada girmeyeceğimiz *Kültür, Teknik ve Sanayi Merkezleri ile İlahiyat Liseleri* (2015: 115-128), Turhan’ın etraflı bir köy kalkınması için önerdiği kurumlardır. Bu iki eğitim kurumunun Köy Enstitüleri’nden farkı ise bizce iki noktadadır: İlki eğitmen-aktör farkıdır. Bu merkezlerde görev alacak personel Turhan’ın bize *Tuba Ağacı Nazariyesi*’ni hatırlatırcasına birinci sınıf ilim ve teknik adamları ile yardımcılarıdır. Zira Turhan (2015: 83) “...iptidai bir kavmi medenileştirmek gayesiyle, sadece okuma yazma öğreterseniz, okuma yazma bilen iptidai bir kavim elde etmiş olursunuz. Bu itibarla milletler arasında kültür ve medeniyet farklarını doğuran, onların halk tabakaları değil, münavev zümreleridir” diyerek, her fırsatta ilk tahsili değil yetişmiş bilim adamlarını öne çıkarmaktadır. Oysaki enstitülerin öncelikli hedefi hem bir okuma-yazma yaygınlığı kazandırmak hem de bir anlamda köyü/köylüyü içinde bulunduğu koşullarla ve kendi çocuklarıyla bir düzeye getirmektir:

“Enstitülerin köyü ve bunun neticesi olmak üzere Türkiye’yi kalkındıracak tipte öğretmen yetiştirdiği

iddiası ise gülünç olmaktan ziyade acınılacak bir iddiadır: Köylü sadece kırılan sabanını tamir edemediği, penceresinin camını takamadığı, kapısını bizzat yapamadığı veya okur yazar olmadığı, bätıl itikatlarla saplandığı, gelenekçi olduğu için kalkınamıyor olsaydı ve bu Enstitü mezunları da bunları temin etseydi, iddia bu kadar saçma olmazdı. Hakikatte köylü bätıl itakatlara inandığı veya gelenekçi olduğu için değil, toprağının vasıflarını, hangi gübreyi ve tohumu kullanması lâzım geldiğini, iklim şartlarını bilemediği ve lüzumlu âletlere, vasıtalara sahip olamadığı için kalkınamamaktadır. Bu bilgileri de bir ilk mektep tahsili veremeyeceği için **okur yazar olmasının** kalkınma bakımından bir ehemmiyeti yoktur. (...) Çünkü bu dâva onların kudret ve bilgileri dışındadır. Bir insan bilmediği, bizzat yapamadığı şeyleri başkalarına nasıl öğretebilir? Köyü kalkındırarak bilgi ilmi bir ihtisas bilgisidir... Bu bilgileri değil köy enstitüsü, alelade bir lisansla üniversite dahi veremez” (Turhan, 1959: 24).

Diğer farklılık ise Turhan’ın İlahiyat Liseleri önerisinde olduğu gibi maddi ve manevi kültür unsurlarını bir aktörde birleştirme ve bu şekilde köylerdeki imam-öğretmen ikiliğine son verme önerisidir. Zira yine bu durum enstitülerin köylerde yaşadığı en belirgin problemdir ki köylü, anlam dünyasına yönelik her müdahale girişiminde, kendisi için faydalı olacak maddi unsurları da aynı yerden geldiği için reddetmektedir:

“Bätıl itakatlara ve gelenekçi olmasına gelince, bunlar da kalkınma itibariyle pek mühim değildir. Çünkü bunlar kalkınamamanın sebepleri değil, neticesidir... Bundan başka köyün asırlar boyunca hususî şartlara göre gelişen kendine has iyi kötü bir kültürü olduğu kabul edilmelidir. Her kültürde olduğu gibi dünyanın en halis, en özlü ve en mukavemetli iki unsurunu, Mehmetçik ile anasını yetiştiren bu kültürde de peşin hükümler, bätıl itakatlara, zararlı unsurlar bulunabilir. Fakat yalnız bunları görüp hakiki kıymetlerini, onun özünü görememek büyük bir gaflet olur. Onun için köy cemaatını, kafası sapık fikirler, peşin hükümler ve başka neviden bätıl itakatlara doldurulmuş asrı mollaların eline bırakmak kadar tehlikeli bir şey olamaz” (Turhan, 1959: 24).²⁶

Fakat bununla birlikte Turhan’ın merkez ve okul önerisiyle enstitülerin bulunduğu noktalar da vardır ki o da şudur: İlk olarak köy enstitülerini eleştiren Turhan’ın, merkezci-elit-sol aydınına eleştirel baksa da kendisinin de merkezci-elit-sağ aydın örneği olarak Türk köylüsünü iptidai oluşu bağlamında ele alması, bir şekilde medenileştirilmesi gerektiğini düşünmesidir. Köy enstitüleri gibi köylüyü köyde tutarak medenileştirme projesinin bu sağ versiyonunda sosyal bilimciler bir nevi misyonerlik vazifesi ifa edecekler, iptidai Türk köylüsünü medenileştireceklerdir. Ancak Turhan bu konuda uyarıcıdır, bu medenileştirme projesini sol versiyonundan ayıran bir özelliği gündeme getirir; bu özellik ise kalkınma projesinin halk tarafından benimsenip iştiraklerinin sağlanması için

köylünün örf ve adetlerine saygı gösterilmesidir (Akpolat, 2009: 376-77). İkincisi ise Demirel’in (2007: 231-233) tespit ettiği üzere Turhan’ın, aynı karşıt oldukları gibi bilimsel faaliyetin, içinde evirildiği sosyal/siyasal çevreden bağımsız bir biçimde transfer edilebileceği; bilimin her türlü kültüre, her türlü toplumsal ilişkiler sistemine kolaylıkla sokulabileceği düşüncesi ve son olarak bilimle ekonomik kalkınma arasında kurduğu doğrudan ilişkide farklı olgusal süreçleri dikkate almamış olmasıdır. Yani Turhan’ın pozitivist bilim anlayışı, “sosyal mühendislikçi eğilimler, iktisadi süreçleri anlama konusundaki sınırlılıklar ve karmaşık devlet-toplum ilişkilerini mekanik bir biçimde algılama”sı noktalarında, Kemalist modernleşmenin yaklaşımıyla benzeşmektedir.

5. Sonuç: Siyaset Sosyolojinin Uygulayıcısı Olabilir mi?

Bu yazı bir sorunun peşinde iz sürmüştür. Soru şudur: Köye yönelik politik ilgi ve bunun temel kaldıracı olarak tasarlanmış Köy Enstitüleri ile aynı dönemde başladığını bildiğimiz köy sosyolojisi çalışmaları arasında bir ilişki kurabilir miyiz? Böyle bir ilişkinin varlığı, siyasetle sosyoloji arasındaki bağın Türkiye’deki biçimini anlamaya da yardımcı olacaktır. Çünkü eğer köy sosyolojisi çalışmaları politik uygulayıcılar için bir kaynak temin ettiyse bu hem sosyolojinin imkânını hem de politik uygulamaların akılcılığını göstermektedir. Yok eğer sosyoloji, politikanın karar ve uygulaması sonrası bunu ya meşrulaştıran ya da yanlışlayan bir pozisyondaydı, bu Türkiye’de siyaset-sosyoloji ilişkisinin özel durumunu ve sosyolojinin ülkeye gelişinden beridir devam eden bir devlet bilimi olma misyonunu gösterecektir.

Cumhuriyet sonrası köy ilgisi, hem ülkenin zenginlik kaynağı hem de rejimin meşruiyet sorunlarını gidermek açısından ön plana çıkarılmıştır. Enstitüler de bu minvaldeki eğitim deneyimlerinden biri ve belki de en başarılısıdır. Toplumsal değişimin bir aracı kurumu olarak enstitüler, köyün sadece kalkınması ve köylünün okuma-yazma oranlarının artırılması amacıyla değil, bununla birlikte yeni ulusal kimlik ve kültürün merkezden çevreye taşınmasının da temel aracı olarak tasarlanmıştır. Hem üstyapısal/düşünsel hem de altyapısal/ekonomik bir dönüşümün ajanı olsa da enstitüler, dönemin hâkim modernleşme tarzına uygun bir biçimde, pasif olarak tanımlanacak bir modernleşme tarzını benimsemiş, yani bürokrat/aydın öznelerin halkı zihinsel/kültürel olarak aydınlatma misyonu, tekniksel ve dolayısıyla sanayileşme ve kentleşme süreci sürekli olarak ötelenmiş bir modernleşmenin önüne geçmiştir. Bu anlamda enstitülerin kuruldukları bölgelerin ekonomik canlanmasına katkı sağladıkları görülse de bu durum bir toplum kalkınması olarak görülemez. Burada belki de tek fark, Tonguç’la birlikte enstitülerin yeni bir sınıf teşekkülüne meyletmiş olmalarına dair izlerdir. Yani modernleştirici elitlerin yerini alacak bir köylü/halk sınıfıyla birlikte mevcut modernleşmeyi sürdürmektir. Buradaki tek radikal öge ise modernleşme tarzında değil, yürüttüğü kadrodaki değişimdir.

Enstitülerin kuruluş fikri, kendisinden önceki köy eğitmeni deneyimleri ile birlikte düşünüldüğünde hemen hemen aynı yıllarda başlayan köy sosyolojisi çalışmalarıyla aynı zaman

²⁶ Turhan, Erzurum köyleri araştırmasında da köy okullarında eğitimlik yapan enstitü çıkışı öğretmenlere dair benzer sonuçlarla karşılaşmıştır: “İşleri güçleri bir araya gelip içmek mütemadiyen şarkı söyleyip oynamaktır. Âdetlerimize, ahlâk kaidelerine riayet etmiyor, bizleri hakir görüyorlar. Bunlar geleli köylerde hürmet diye bir şey kalmadı...” (Turhan, 1987: 106).

dilimine denk gelmektedir. Her iki süreci kıyasladığımızda karşımıza çıkan tablo şudur:

- Köy sosyolojisinde birden çok farklı yaklaşım ve yöntemle çeşitli köy araştırmaları yapılmış olmasına rağmen hepsinin paylaştığı ortak fikir, toplumsal yapıyı tanımanın ehemmiyetidir. Ancak bundan sonra gelecek bir politika üretimi gerçekçi ve kalıcı olabilir.
- Prens Sabahaddinci ekolü ister liberal ister muhafazakâr olarak ele alalım her iki durumda da enstitü fikriyle çatışır. Zira sınıfsız/kaynaşmış bir uluslaştırma sürecinde liberal bireyler yetiştirecek okul modeli, mevcut ve hâkim tarza aykırı olduğu gibi; bu ekolün önerdiği eğitim modelinde öncelik topluma yön verecek elitleri yetiştirme olduğu için her iki model, hedefledikleri toplumsal kesim anlamında ayrılmaktadır.
- Ankara Ekolü, toplumsal değişmeyi evrensel bazda ele alan, kıyım çözümlüyle kentleşme ve sanayileşme süreçlerinin eşgüdümülüğüne önem veren bir bakış açısına sahiptir. Buradaki temel belirleyici husus ise tekniksel gelişmedir, köyün teknikle buluşmasıdır. Enstitülerin köylünün teknik seviyesiyle aynı düzeyde kalmış olması ve aynı zamanda köy-kent arasında bir bariyer olarak yer alması, kırdan kente göçü hoş görmemesi gibi hususlarda bu ekolle enstitüleri çatışır kılmıştır.
- Mümtaz Turhan ise tekniğin toplumsal değişim için önemini vurgulamakla birlikte köyde bir toplumsal değişimin öncelikle zihniyet unsurlarını dikkate almayı bulguların araştırmasıyla, kültürün manevi kısmıyla çatışan her türlü değişim unsurunun bir taban tutmayacağını belirtmiştir. Bu ise modernleşme sürecinde alıcı kültürü de aktif kılan sentezci anlayışın devamı olarak enstitü fikriyle çatışmıştır.

Kaynakça

- Akpolat, Y. (2009). Mümtaz Turhan'da Köy ve Kalkınma: Mevcut Durum ve Öneriler. İçinde: *Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 362-379). Ankara: Gazi Üniversitesi Rektörlüğü.
- Alver, K. (2002). Türk Sosyolojisinde 'Kırılma' ya da Yeni Yönelim: 1940'lı Yıllar Örneği. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 184-194.
- Anık, M. (2006). Bir Modernleş(tir)me Projesi Olarak Köy Enstitüleri. *Divan İlmî Araştırmalar*, (20) 1, 279-309.
- Arslan, H. (2019). *Türkiye'de Kırsal Sosyolojisi Araştırmaları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (2006). Atatürk Araştırma Merkezi: Divan Yayıncılık.
- Aydemir, Ş. S. (1975). *Toprak Uyanırsa*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Berkes, N. (1942). *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma*. Ankara: Uzluk Basımevi.
- Berkes, N. (2015). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Binark, İ. (2004). *Türk Parlamento Tarihi (TBMM – VI. Dönem) II. Cilt*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Boran, B. (1940a). Köy Davası 'Şehirleşmek' Davasıdır I. *Siyasi İlimler Mecmuası*, 111, 172-174.
- Boran, B. (1940b). Köy Davası 'Şehirleşmek' Davasıdır II. *Siyasi İlimler Mecmuası*, 113, 175-180.
- Boran, B. (1945). *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çetin, T. (1999). Cumhuriyet Döneminde Köycülük Politikaları: Köye Doğru Hareketi. İçinde: O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 213-230). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Demirel, T. (2007). Mümtaz Turhan. İçinde: T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık* (s. 228-233). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirkan, S. (1946). *Köyün Sosyal Tetkikinde Monografya Usulü*. İstanbul.
- Demirkan, S. (1958). Tanzimat'tan Günümüze Kadar Köycülüğümüz. *İş ve Düşünce*, (24)204-205, 4.
- Ertürk, R. (1997). *Türk Sosyolojisinde ve Cumhuriyet Döneminde Köy Tartışmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Geray, C. (1972). Toplum Kalkınması ve Köy Araştırmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(1), 3-49.
- Gökbalp, Z. (2008). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Kitapzamanı.
- Kafadar, O. (2012). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları. İçinde: U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık* (s. 351-381). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan, İ. (2002). *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*. İstanbul: İletişim.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2020). *Yaban*. İstanbul: İletişim.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2009). Köy Enstitüleri. İçinde: A. İnel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm* (s. 268-293). İstanbul: İletişim.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2009). Türkiye'de Köycülük. İçinde: A. İnel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm* (s. 284-297). İstanbul: İletişim.
- Kazgan, G. (1983). Tarım. İçinde: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 9, s. 2412-2429). İstanbul: İletişim.
- Kirby, F. (2018). *Türkiye'de Köy Enstitüleri*. İstanbul: Tarihiçi Kitabevi.
- Kocacık, F. (1984). Köy Araştırmaları. İçinde: *Prof. Dr. Aziz Köklü'nün Anısına Armağan* (s. 265-276). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Köymen, O. (1999). Köylü Sorunu Araştırma ve Tartışmaları. İçinde: O. Baydar (Ed.), *75 Yılda*

- Köylerden Şehirlere* (s. 133-140). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Mardin Ş. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1985-1908*. İstanbul: İletişim.
- Planck, U. (1977). Türkiye’de Köy Sosyolojisi (Çev. M. Reşit Küçükboyacı). *İşletme Dergisi*, 2(4), 223-240.
- Prens Sabahaddin (2007). *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne Bütün Eserleri* (Yayına Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan). İstanbul: Yapı Kredi.
- Sucu, İ. (2018). *Prens Sabahaddin –Türk Sosyoloji Tarihinde Sosyal Bilim Ekolü-*. İstanbul: Açılım.
- Tahir, K. (2016). *Bozkırdaki Çekirdek*. İstanbul: İthaki.
- Tekeli, İ. & Gülöksüz, Y. (1983). Kentleşme, Kentleşme ve Türkiye Deneyimi. İçinde: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 5, s. 1124-1238). İstanbul: İletişim.
- Tonguç, İ. H. (2019). *Canlandırılacak Köy*. İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Turhan, M. (1959). Köy Enstitüleri Masalı. *Türk Yurdu*, 278, 23-24.
- Turhan, M. (1987). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Turhan, M. (2015). *Garplulaşmanın Neresindeyiz*. Ankara: Altınordu.
- Tütengil, C. O. (1955). Yaşayan Prens Sabahattin Bey Çığırtı ve Bir Temel Atma Merasimi. *İş Mecmuası*, 171, 160.
- Tütengil, C. O. (1999). Köycülük Üzerine. İçinde: O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 199-212). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Ülken, H. Z. (1950). La Sociologie Rurale en Turquie. *Sosyoloji Dergisi*, 6, 104-116.
- Ülken, H. Z. (1951). Türkiye’de Köy Sosyolojisi. İçinde: *Sosyoloji Dünyası* (s. 22-27). İstanbul: Türk Sosyoloji Cemiyeti Yayın Organı.
- Ülken, H. Z. (2001). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken.
- Yalçınkaya, Z. (2013). 1941-1944 Yılları Arası Yayınlanan “Yurt ve Dünya Dergisi”ndeki Köy ve Köylü Sorunları Üzerine Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 161-174.
- Yıldırım, K. (2019). Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Çalışma Hayatının Gelişimi. İçinde: L. Sunar (Ed.), *Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim* (s. 221-245). Ankara: Nobel.